

לכבוד שבת קדש - פרשת שמות תשפ"ב

זוהב הארץ ההיא טוב - זו תלמודה של א"י

דף שבועי לעיסוק בסוגיות ארץ ישראליות - נכתב ע"י חגי צמיר

סוטה יא ע"ב וכן בשמות רבה). בעקבות הצעות זיהוי אלה הלך גם רש"י שפרה - זו יוכבד על שם שמשפרת את הולד: פועה - זו מרים שפועה ומדברת והוגה לולד.

גם שד"ל זיהה את המילדות כמצריות: "דעת רז"ל (שמות רבא א' י"ז) ואונקלוס ורשב"ם ורמב"ן שהיו המילדות האלה מזרע ישראל, ודעת המתרגם האלכסנדרני והירוננימוס ויוסף פלאויוס ודון יצחק שהיו מצריות מילדות העבריות, וכן נראה, כי איך ייתכן שיצוה לבנות ישראל להכרית את כל בני עמם ויאמין שלא תגלינה הדבר? . . . ומה שטענו ממה שכתוב "ותיראן המילדות את האלהים", איננה טענה כלל, כי "את ה'" אין כתוב כאן, אלא "את האלהים", וכל מי שיש לו אלוה (יהיה אלהי אמת או אלהי שקר), הלא יירא מהכרית עוללים שלא חטאו, יהיו מאיזה עם שיהיו, . . . ותלמידי חב"ב החכם ר' יעקב חי פארדו זצ"ל מוסיף, שאם היו מעם אחר, יצדק לומר שעשו זה מיראת האל ולא מאהבה, אך אם היו עבריות אין צורך להזכיר יראת האל, כי כל אדם אוהב בני עמו". בכיוון זה הלכה גם המחנכת הדגולה נחמה ליבוביץ שהצטרפה לדעה שהמילדות היו מצריות, והוסיפה נימוק משלה, המתבסס על מקומות נוספים בתורה שבהם מזכרת יראת אלוהים: "ויושם לב לכך, שבכל המקומות אשר בהם הנכרי ישובח, על כי יש בלבו יראת אלקים או יגונה על כי איננה בו, בכל אותם מקומות "יראת אלהים" מתבטאת בהתנגדות אל בן עם אחר, אל בן המיעוט. כי יחס זה אל הזר, אל חסר הכוח ונטול החסות, הוא הוא אבן הבוחן - אם יש יראת אלקים בלב או אין. לכן גם בגלל הביטוי הזה "ותיראנה המילדות את האלקים" נראה, שעדיף הפירוש האומר: מצריות היו" (עיונים חדשים, "המילדות", עמ' 33).

בין אם היו מצריות או עבריות מדוע מדגישה התורה את שמותיהן? וכך מסכמת נחמה ליבוביץ את המסר הנלמד: "יש לתת את הדעת על כך שהתורה מראה לנו בתוך ים של רשע ועריצות - ודווקא בסמוך לפסוק המראה את מצרים (הממלכה והעם) ברשעותם - כיצד יכול הפרט לעמוד נגד הרשעות, להתקומם לפקודה, לא לציית לה, ולא לגול מעל עצמו את אשמת הרצח באמרו: קבלתי פקודה מאת מלכי. ואין צדיקות או רשעות תוצאה של השתייכות לאומית או גזעית, וכשם שיצאו רות ונעמה ממואב ומעמון, כן היו שתי צדקניות אלה ממצרים".

אברבנאל, לעומת זאת, מסביר את השמות שפרה ופועה כשמות גנריים של הפעולות שאותן עשו המילדות: "שהיה מנהג במצרים, שהיו באות שתיים מילדות לעמוד עם כל אשה שהיתה יולדת, והאחת מהן היה עסקה בהוצאת הולד ובשכלולו, ולכן נקראת שפרה, ע"ש שמשפירה את הולד. והשנית היה

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. שם הוא המהות הפנימית. מתן שם מגדיר משמעות, וספר שמות כולו עוסק בהגדרת המהות והמשמעות של סגולת עם ישראל והקשר שלו לקב"ה.

שם הוא בעל משמעות כה עמוקה עד כי התורה טורחת במיוחד לספר לנו לגבי המילדות: אֲשֶׁר שָׁם הָאֵחָת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשְּׁנִיית פּוּעָה. פרט לכאורה שולי ומיותר, וכי מה מענין אותנו מה השם של אותן מילדות.

איננו יודעים מי היו שפרה ופועה. פרשנים שונים לאורך ההסטוריה עסקו בניסיון לזהותן. יש שסברו שהיו עבריות ויש שסברו שהן מצריות. כך מסביר למשל בעל ה'כלי יקר' - יש אומרים שהמילדות היו מצריות, וכאילו אמר למילדות את העבריות, דאם לא כן מאי רבותיה דקאמר ותיראן המילדות את האלהים. כך מופיע גם אצל יוסף בן מתתיהו המספר על תולדות העם היהודי: "והמלך פחד וצווה בעצתו של אותו אצטגנין להשליך היאורה ולהרוג כל זכר שיוולד לבני ישראל, ופקד שמילדות מצריות תשגחנה בשעת חבליהן של נשי העברים ותקפדנה על לידותיהן. עליהן הייתה מוטלת החובה, לפי פקודת המלך, להיות המילדות, הואיל ונדמה שהן לא תעבורנה על החלטת המלך מחמת היותן בנות עמו". (קדמוניות היהודים, ספר שני 9 ב). גם המדרש בילקוט שמעוני הלך בכיוון זה, ומנה את שפרה ופועה ברשימה של נשים שהתגיירו והצטרפו לעם ישראל יש נשים חסידות גיורות הגר, אסנת, צפורה, שפרה, פועה, בת פרעה, רחב, רות, ויעל אשת חבר הקיני (נילקוט שמעוני יהושע רמז ט).

גם פרשנים מאוחרים יותר הלכו בכיוון זה. כך מובא בפירוש 'אמרי נעם' שנכתב על ידי ר' יעקב דילישקאש בן המאה ה-14: "מצאתי בשם רי"ח ששפרה ופועה מצריות היו מתחילה ונתגיירו, דאם לא כן תימה, היאך ציוה אותן להרוג את היהודים, וגם הן היאך הודו לדבריו, והלא אמרו: בכל יעבור ואל יהרג חוץ מעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים? לכך כתיב "ותיראנה המילדות", אע"פ שלא היה להן לירא מתחילה, דאם לא כן מאי רבותייהו ומאי יראה היתה זו? פשיטא". גם אברבנאל תמך בגישה זו ונימק: "ולא היו עבריות, כי איך יבטח לבו בנשים העבריות שימיתו ולדיהן, אבל היו מצריות מילדות את העבריות, רוצה לומר עוזרות אותן ללדת, כמו שנאמר 'בילדכן את העבריות'".

כבר חז"ל במדרש התלבטו בשאלת זהותן של המילדות. אלא ששם מוצע לזהותן עם נשים עבריות. "רב ושמואל, חד אמר: אשה ובתה, וחד אמר: כלה וחמותה. מאן דאמר אשה ובתה, יוכבד ומרים. ומאן דאמר כלה וחמותה, יוכבד ואלישבע" (בבלי

עסקה להחזיק ביולדת ולעוזה בדברים וקולות ותפלות, ולכן נקראת פועה... ואמר שדיבר פרעה למילדות העבריות - לכולנה, כי לא אמר לשתי המילדות, אלא לפי שלכל המילדות הרבות ההנה, דיבר וצוה זה, וכלן היו נחלקות לשתי אומניות ההם, וזה אמרו ששם האחת שפרה ושם השנית פועה. מכאן עלינו ללמוד אולי שלא חשוב מי הן היו, אלא מה המעשה אשר עשו. ואולי דווקא בגלל זה רש"י בעקבות חז"ל בחר לזהות את שפרה ופועה כיוכבד ומרים. שמות שמבטאים גלות ומצוקה – כובד ומרירות, אך, דווקא מתוך עומק הגלות, הן אלה שיזכירו לכולן כי יש שיפור ויש פעיה, של קריאה להוביל. הכבשה פועה כדי לקרוא לבנה, הגדי פועה כדי לקרוא לאימו שתחזירו למקומו ותוביל אותו בדרך הנכונה.

=====

המטייל ברחבי הגליל באזור יער ברעם יתקל בשמות הר שפרה והר פועה, שמות שניתנו ע"י ועדת השמות הישראלית כדי לזכור ולהנציח את המיילדות. בהר שפרה נמצא מגדל תצפית הצופה אל מרחבי הגליל ולכוון לבנון. למרגלות מגדל התצפית נמצאת שורה של עמודי הנצחה לקהילת יהודי איטליה. שגם שם כמו משה רבינו הנולד בפרשה זו למשימה גדולה, נמצא ונתגלה האיש הנכון במקום הנכון - ד"ר שלמה אומברטו נכון (Nahon Shlomoh Umberto) שנולד בעיר ליבורנו, באיטליה, בו' תשרי תרס"ו ונפטר בירושלים ביום ג' שבט תשל"ד (4 באוקטובר 1905 - 15 בינואר 1974). היה ממנהיגי התנועה הציונית באיטליה, בתקופה שקדמה להקמת מדינת ישראל. בשנת 1939 עלה לישראל מאיטליה עם משפחתו ולאחר מכן חזר לאיטליה בתפקידים שונים. בתקופת שלטון הפשיזם באיטליה הוא היה המקשר בין ראשי הסוכנות היהודית וההסתדרות הציונית העולמית לבין ראשי הממשל האיטלקי של מוסוליני. הוא העביר בין הצדדים מסרים, מהם יכלו לעמוד על כוונות הצדדים. בתום המלחמה נשלח לרומא להיות נציג הסוכנות שם והסדיר את העלייה ארצה של הפליטים אשר הגיעו לאיטליה. הוא חזר לארץ במרץ 1948 וכיהן בתור יושב ראש ארגון יוצאי איטליה וחבר בוועד הפועל הציוני בין השנים 1951 - 1964. הוא עבד במחלקה לארגון ולהסברה של הסוכנות היהודית. לאחר המלחמה ד"ר נכון הגיע למסקנה שנותרו באיטליה בתי כנסת רבים מאוד שננטשו על ידי היהודים וכעת הם ריקים מאדם. הרשויות לא ראו בהם נכסי אמונות, ומשום שלא היה לרשויות מה לעשות איתם, הוא הבין שיהיה ניתן להעביר בתי כנסת שלמים לארץ, או להסתפק בארונות קודש, בריהוט קודש ובפריטי יודאיקה. הוא סיכם עם משרד הדתות בארץ שהוא יביא את הפריטים הללו כ'ריהוט ישן', וכך נחסכו ממנו

זמן וממון לצד הרבה בירוקרטיה. כאשר ניגש ד"ר נכון לבדוק אלו ערים באיטליה מוכנות לוותר על בתי הכנסת שלהן, הוא היה המום, כי הרשויות דווקא שמחו בכך שלוקחים את המבנים וכך מתפנים עבורם שטחים ריקים לבנייה. מה עוד שבתי הכנסת באיטליה היו ממוקמים תמיד במרכזי הערים, כי הם היו מהמבנים העתיקים ביותר והם תפסו שטחים חשובים. כך, במקום שהרשויות ימנעו את העברת הפריטים העתיקים שבעיניהם לא נחשבו כיצירות בעלות ערך אומנותי, הם תמכו בכך, ובאופן זה הגיעו לארץ פריטים יקרים מפז.

תהליך העברת ארונות הקודש היה מורכב, דרש אמצעים כספיים, מומחיות, התמדה וניהול מרכזי. כל זה היה תחת השגחתו ופיקוחו של שלמה אומברטו נכון. במסגרת זו הוא נאלץ להתמודד עם: קבלת אישורי הרשות המקומית, מימשל הפרובינציה ורשות העתיקות הממשלתית ברומא. ואז, שרטוט טכני מפורט של הארון, על מנת שניתן יהיה להרכיבו בחזרה בארץ. השירטוט היה בשיטה האיטלקית ובשפה האיטלקית. לאחר מכן, פירוקו של ארון הקודש למרכיבים היסודיים על ידי בעלי מקצוע. הארונות היו מעץ ישן מצופה לעיתים בזהב ומאבן שיש. אריזת ארון הקודש בארגזים בצורה שתמנע נזק לחלקי הארון בשל תנודות האוויר על גלי הים. (למרות הכל היה זה אחד הגורמים לנזקים). פיקוח על ההובלה ביבשה, העמסה על האוניה, הפריקה וההובלה ליעד הישראלי. ובסופו של דבר בחירת בית הכנסת בו יורכב הארון. הרכבת הארון לפי שירטוט (איטלקי ברוב המקרים), תיקון שברים וצביעה היכן שהיה צורך בכך.

העברת ארונות הקודש מאיטליה החלה בשנת 1952. ההעברה הראשונה היתה של ארון קודש, ריהוט ותשמישי קדושה מבית כנסת עזוב של הקהילה היהודית בקוניליאנו ויניטו לישראל. הריהוט של בית הכנסת הזה הוצב בבית הכנסת כמנהג בני רומא בירושלים.

המבצע הארוך והמורכב התפרש על פני שני עשורים. הוא דרש יצירתיות ונועזות, גיוס כספים רבים, ובעיקר נחישות גדולה מצד ד"ר נכון ומנהיגי התנועה הציונית באיטליה לפני הקמת המדינה. מי שסייע רבות מבחינה כלכלית למיזם חוצה היבשות היה ד"ר אסטורה מאייר, תעשיין איטלקי וקונסול כבוד של מדינת ישראל הצעירה במילאנו.

כאשר התחיל המבצע תיארו אותו בעיתונות בארץ "אירוע היסטורי". כך כינתה העיתונות את מבצע העברת תשמישי בית-הכנסת הספרדי שבעיר פדובה באיטליה להיכל שלמה בירושלים. ארון הקודש שהגיע להיכל שלמה נבנה ב-1728, וניצב יותר ממאתיים שנה בבית הכנסת הספרדי שבעיר פדובה. לכבוד חנוכת ארון הקודש באיטליה חיבר רבי משה

בברכת שבת שלום ומבורך – הגי עמיצור

לקבלת הדף במייל היכנסו לקישור <https://lp.vp4.me/fw3x>

לכבוד שבת קדש – פרשת שמות תשפ"ב

זוהב הארץ ההיא טוב – זו תלמודה של א"י

דף שבועי לעיסוק בסוגיות ארץ ישראליות – נכתב ע"י חגי צמיר

סך הכל הובאו לישראל כארבעים בתי כנסת שננטשו, בין השאר מוצבים ארונות קודש מאיטליה במקומות הבאים: היכל שלמה, ישיבת פוניבז', מוזיאון ישראל, הכנסת, בעיר כרמיאל, בחוות השומר ועוד. העברת ארונות הקודש פסקה כאשר רשויות השלטון באיטליה הגיעו למסקנה כי מקומם של שכיות החמדה של יהודי איטליה הוא בארצם.

לא כולם ידעו לטפל כראוי בארונות העתיקים וכך סיפר קאסוטו: **"פעם מצאתי ארון קודש שהיה מונח במרפסת ונרטב מגשם שוטף. רצתי לבדוק מה קרה והסבירו לי שהקהילה יצרה ארון חדש ויפה יותר מפורמייקה, והארון העתיק עם כל ההיסטוריה נזרק החוצה. היה גם ארון אחד שהגיע לבית כנסת בדרום תל-אביב, אלא שעברו השנים והקהילה שם נעלמה. השתמשו בעץ של הארון כדי להדליק מדורות לחימום ולשמחתי הצלחנו להציל אותו ולשחזר את כל החלקים שנשרפו. כיום הארון הזה ניצב בבית - כנסת בירושלים".** לד"ר נכון היה חזון לשמר את הייחודיות של יהודי איטליה גם כאן בישראל, והחלום שלו מתגשם מדי שבוע בבית הכנסת המשוחזר שנמצא בלב מוזיאון יהדות איטליה בירושלים. כל ערב שבת יש כאן תפילות, מגיעים בני הדור השני והדור השלישי ומשמרים את הנוסח המיוחד של יהודי איטליה / רומא שהוא אחד הנוסחים הקדומים ביותר בעולם שנשמר כבר זה 2000 שנים.

כך היה ד"ר נכון לאיש הנכון בזמן הנכון. וכששילוב זה מתחבר, כמו אצל משה, עושים את הדבר הנכון. מחזירים את עם ישראל ונכסיו לארץ ישראל. במעשיו התקיימו דברי רבי אלעזר הקפר: **" תניא: ר"א (רבי אלעזר) הקפר אומר עתידין בחי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בא"י שנאמר (ירמיהו מו) כי כתבור בהרים וככרמל בים יבא והלא דברים ק"ו ומה תבור וכרמל שלא באו אלא לפי שעה ללמוד תורה נקבעים בארץ ישראל בתי כנסיות ובתי מדרשות שקורין ומרביצין בהן תורה על אחת כמה וכמה".** (מסכת מגילה, כ"ט א')

וכך בצילן של שפרה ופועה הונצחו קהילות יהודי איטליה בגליל העליון. וד"ר נכון זכה למה שמשה זכה, בכך שהעלה את עצמות יוסף עימו. והעליתם את עצמותי מזה, העצמות היבשות של קהילות ישראל באיטליה, זכו להיות מועלות לארץ, וכמו המיילדות התחילו חיים חדשים במקום הנכון.

וכמו שאומר השיר (משהו חדש מתחיל - דני רובס):

**דברים קורים תמיד בזמן נכון . . .
ניסים קורים, הכול עוד אפשרי**

חיים לוצאטו (הרמח"ל), סדר מיוחד של שירים וזמירות בשם "חנכת הארון". הקהילה הספרדית בפאדובה פעלה באופן סדיר עד לשנת 1892. בשנה זו החליטו כל הקהילות היהודיות בפאדובה להתאחד למניין אחד, על אף שינויי המנהגים. הקהילות כולן עברו להתפלל יחד בבית הכנסת הגדול בפאדובה, ובית הכנסת הספרדי נותר ריק עד אחרי קום המדינה, אז נענו ראשי הקהילה לבקשותיו של ד"ר נכון להעלות את הארון ארצה. לצורך העניין הרהיטים פורקו לחלקים קטנים, נארזו ועלו על האונייה הישראלית "דורית" מאיטליה לישראל. לדגל חנכת ארון הקודש האיטלקי בבית הכנסת של היכל שלמה, הודפס מחדש ספרו של הרמח"ל "חנכת הארון" וחולק לנוכחים.

לאחר הצלחת מבצע העברת הארון והצבתו בהיכל שלמה, התפתח מפעל חייו של ד"ר נכון למשרה מלאה אליה הוא התמסר לחלוטין. הוא נסע הלך וחזור, עבר מקהילה לקהילה ואיתר בתי-כנסת מוזנחים. אפילו להשיג את המפתח לכל בית-כנסת היה עניין מורכב, כי לא היה גבאי. היה צריך ללכת מדלת לדלת בעיירות הסמוכות ולשאול מי מחזיק במפתח. זאת הייתה שליחות חייו והייתה לה חשיבות היסטורית אדירה – שימור סיפורם ומורשתם של יהודי איטליה. היהודים חיו שם במשך יותר מאלפיים שנה, אסור לתת להיסטוריה הזאת להיעלם. ד"ר נכון דאג שסיפור יהדות איטליה ימשיך להיות מסופר עוד שנים ארוכות.

האדריכל דוד קאסוטו היה יד ימינו של ד"ר נכון במשך שנים רבות. בשנת 1974 הלך ד"ר נכון לעולמו, וקאסוטו לקח על עצמו להמשיך את מפעל חייו ולהפוך את בית הכנסת של קונלאנלו ונטו לבר שימוש. **"אמרנו לעצמנו – המשימה הושלמה, אבל מה עושים עם הנכסים האלה? אפשרות אחת הייתה להעביר את הכול למוזיאון ישראל, אבל החלטנו שהדבר הנכון יהיה לפזר אותם בבתי-כנסת ברחבי הארץ ולתת לארונות הקודש שנזנחו חיים חדשים. חילקנו את הארונות למי שהיה צריך והוחלט שבית הכנסת קונלאנלו ונטו יישאר ברשות קהילת יהודי איטליה".** "הארון העתיק ביותר שהובא נמצא במוזיאון יהדות איטליה, והוא מתקופת הרנסנס, נוצר בשנת 1543", מספר קאסוטו. **"יש גם ארון קודש מאמצע המאה ה-17 שנתרם לזכרו של רבי נתן אוטולנגו, והוא חלק מבית הכנסת של קונלאנלו ונטו, שהובא בשלמותו לארץ ומשמש את קהילת יהודי איטליה עד היום הזה".** (מתוך אתר הידברות). **"במקום הוקם מוזיאון יהדות איטליה (הקרוי ע"ש ד"ר נכון) המציג את התרבות החומרית והאמנותית של הקהילה היהודית באיטליה.**